

SOTILAALLIS-TEOLLISEN LIITTOUTUMAN TEORIA JA ASEHANKINTAPROSESSIN ETURISTIRIIDAT

Tapaustutkimus Suomen ilmavoimien lentokonehankinnoista vuonna 1976

Vilho Harle*

1. Johdanto

Suomessa tehdystä tai julkaistusta asevarustelua ja aseidenriisuntaa koskevasta tutkimuksesta tehty bibliografia¹ osoittaa, että Suomeen itseensä kohdistuvat, keskenään tosin varsin erilaiset tutkielmat ja artikkelit voidaan jakaa kolmeen pääryhmään:

- sotatieteellisiin,
- ulkopoliittikkaa tutkiviin, ja
- erilaisiin kriittisiin tarkasteluihin.

Tässä yhteydessä voidaan puhua yksinomaan yhteiskuntatieteellisesti orientoituneista tai muista vastaavatyypisistä töistä. Bibliografia antaa niistäkin ilmeisen puutteellisen kuvan, sillä huomattava osa esimerkiksi Sotakorkeakoulussa tehdyistä diplomitöistä tai Taistelukoulussa laadituista tutkielmista sekä eri yliopistojen opinnäytetöistä näyttää siitä puuttuvan. Näiden huomioonottaminen ei tosin muuta edellistä ryhmittelyä, vaan antaa lisäperustelut sille havainnolle, että valtaosa Suomea koskevasta aihepiiriin liittyvästä tutkimuksesta on tehty sotatieteellisen ryhmän puitteissa. Ulkopoliittikkaa tutkivilla töillä taas tarkoitan niitä, lähinnä suppeita artikkeleita, joissa tarkastellaan Suomen suhtautumista kansainvälisiin tur-

vallisuus- ja aseidenriisuntakysymyksiin. Kolmanteen ryhmään kuuluvat lukumäärältään vähäiset esimerkiksi suomalaista sotilaallista tutkimustyötä selvittelleet artikkelit.

Sotatieteellisiksi katsottavien töiden tausta liittyy usein välittömästi viralliseen sotilaalliseen organisaatioon. Tällöin pääpainoa ei ole asetettu varsinaisiin tutkimusongelmiin ja niiden tieteelliseen ratkaisemiseen, vaan tavoitteena on ollut usein tuottaa välitöntä soveltamiskelpoista tietoa tai jopa suunnitelmia sotilaallisen organisaation käyttöön. Myös kahteen muuhun ryhmään kuuluvat työt ovat jääneet selvityksenomaisiksi, ongelma- ja teoriakeskeisyyttä karttaviksi. Tavoitteena on ollut enintään tuottaa ja muokata tietoja tilastoaineistoa, jota muutoin ei ole ollut saatavilla.²

Syynä tilanteeseen on ehkä ollut se, että maanpuolustukseen tunnettava mielenkiinto ymmärretään sotilaiden yksinoikeudeksi. Maailman asevarustelu- ja aseidenriisuntakysymyksiä koskevat työt voivat vielä tulla hyväksytyiksi, koska ne eittämättä kuuluvat yhtenä merkittävänä osana kansainvälisen politiikan ja sitä kautta myös politiikan tutkimukseen.

Kysymys voi olla tiedon tai kiinnostuksen puutteessa tai niiden vuorovaikutuksessa. Kysymys voi olla myös siitä, että Suomeen kohdistuvaa asevarustelu- ja aseidenriisuntatutkimusta ei tehdä, koska tietojen saannissa uskotaan olevan vaikeuksia. Varsinkin opinnäytetöitä tekevät

* YTT, Suomen Akatemian nuorempi tutkija, os. Lehvänkatu 24 D 33, 33820 Tampere 82, puh. 931-652 801

joutuvat ottamaan huomioon sen mahdollisuuden, että tutkimuskohde ei tule selvityksi aineiston saantiin liittyvien ongelmien vuoksi.

Suomen varustelu- tai aseidenriisuntapolitiikkaa koskevan tutkimuksen vähäisyys johtuu kuitenkin ennen muuta siitä, että tutkimuskohde itse ei siihen juuri ole antanut riittäviä perusteita.³ Kun Suomen harjoittama varustelu on sodan jälkeen ollut absoluuttisesti ja suhteellisesti hyvin vaatimatonta, varsinkaan materiaalisen varustelun puolella ei ole noussut esiin tutkimuskohteeksi kelpaavia ilmiöitä. Esimerkiksi 1960-luvulla Suomessa ei ollut käynnissä yhtään sellaista tyyppikohtaista asekehittelyprojektia, joka olisi saanut maamme »sijoittumaan» SIPRI:n laatimaan taulukkoon niistä maista, joilla on itsellään merkittäviä asetuotantoprojekteja.⁴

Aseteknologinen kehitys on kuitenkin kytkemässä myös pieniä maita maailman asevarustelukehityksen piiriin, muualla tapahtuvan kehityksen vaatimatonkin seuraaminen synnyttää esimerkiksi varustelumenojen kasvupaineita joiden estämiseen pienillä mailla ei ole mahdollisuuksia.⁵ Suomen osalta yhtenä esimerkkinä tästä kehityksestä ovat ilmavoimien lentokonehankinnat, jotka ovat herättäneet keskustelua ja kansainvälistäkin huomiota.⁶ Vuonna 1976 päätetyt suihkuharjoituskone- ja alkeiskoulutuskonehankinnat tarjoavatkin sen vuoksi perustellun tutkimuskohteen, varsinkin kun niiden taustalla on ns. kotimaisen lentokoneteollisuuden pitkän tähtäimen kehittämisohjelma joka on jonkin verran muuttanut SIPRI:n edellä mainittua kuvaa Suomen tilanteesta.

2. Hankinnat ja niiden selitysyrikykset

Suihkuharjoituskonekilpailussa olivat mukana seuraavat koneet: Aero L-39 Al-

batros (Tšekkoslovakia), Dassault-Breguet *Alpha Jet* (Ranska), Hawker Siddeley 1182 *Hawk* (Englanti), *Saab 105S* (Ruotsi) ja *Aermacchi MB.339* (Italia).⁷ Suomen hallituksen valinta kohdistui Hawkiin, valintapäätös tehtiin marraskuussa 1976. Hie- man myöhemmin samana vuonna päätettiin uuden alkeiskoulutuskoneen hankinnasta. Valinta kohdistui kotimaiseen *Leko -70* -koneeseen, muita vaihtoehtoja ei virallisesti edes ollut esillä.⁸

Suihkuharjoituskoneen hankinnasta keskusteltaessa viitattiin sekä Suomessa että muualla tarjouskilpailussa mukana olleiden koneiden ja Suomen ulkopoliittikan ulkoisen toimintaympäristön väliseen suhteeseen.⁹ Siitä nousevan rasitteen katsottiin kohdistuvan Nato-maista peräisin oleviin koneisiin, ja tilanteen katsottiin vastaavasti suosivan puolueettomasta tai sosialistisesta maasta peräisin olevia vaihtoehtoja.

Pariisin rauhansopimus kieltää saksalaista alkuperää olevan sotamateriaalin hankinnan. Suomen hallituksen tulkinnan mukaan tämä kieltö ei kuitenkaan soveltunut Ranskan myymään *Alpha Jet* -koulutuskoneeseen.¹⁰ Toisen maailmansodan jälkeen Suomi on hankkinut lentokoneita ja helikoptereita Nato-maista (Ranskasta ja Englannista), puolueettomasta Ruotsista ja sosialistisista maista (erityisesti Neuvostoliitosta).¹¹ Suomi on epäilemättä pyrkinyt tasapainoittamaan asehankintansa näiden kolmen ryhmän välillä säilyttääkseen valmiuden erilaisten asejärjestelmien käyttöön.

Suihkuharjoituskoneen osalta hankinnan suuntaaminen sosialistiseen maahan tai Ruotsiin ei ollut kuitenkaan tarpeellista. Neuvostoliitosta oltiin hankkimassa samaan aikaan ilmatorjuntaohjuksia ja valmisteltiin MiG-kaluston uusintaa. Ruotsista oli taas aiemmin hankittu sekä *Saab Safireja* että *Drakeneita*, ja *Draken* -ka-

luston uusinta tuo Ruotsin myöhemmin esille. Ulkoista toimintaympäristöä koskeva selitys epäonnistuu kuitenkin ennen muuta siksi, että se nostaisi suihkuharjoituskoneen hankinnan irralliseksi yksittäistapaukseksi ja unohtaisi kotimaisen lentokoneiteollisuuden ja sen pitkän tähtäimen kehittämisohjelman. Tämä näkökohta tekeekin välttämättömäksi muiden teoreettisten lähtökohtien soveltamisen.

Asehankintoja koskevat tutkimukset ovat varsin usein kohdistuneet lentokonehankintoihin. Tässä voidaankin mainita useita tutkimuksia ja selvityksiä, joissa tarkastelun kohteena on yksittäinen lentokonehankinta tai lentokoneiteollisuus. Yhdysvaltoja koskevat tutkimukset ovat ilmeisesti yleisimpiä. Tutkimuksia on tehty ns. TFX -prosessista¹², C-5A -tapauksesta¹³ ja hieman laajemmin useammasta hankintapäätöksestä¹⁴ sekä tuotanto- ja sotilassektorin välisistä yhteyksistä.¹⁵

Englannin osalta voidaan mainita TSR-2 -projektin lopettamispäätöstä koskeva tutkimus.¹⁶ Saksan liittotasavallan osalta on tutkimusta tehty mm. Starfighter -hankinnasta.¹⁷ Neljän pienen Nato-maan päätös ostaa amerikkalaisia F-16 -hävittäjiä on ollut laajan tutkimuksen kohteena.¹⁸ Unohtaa ei sovi myöskään niitä monia tutkimuksia, joissa kohteena on ollut länsieurooppalainen sotatarviketuotanto¹⁹ ja varsinkin sen yhdentyminen.²⁰ Ruotsin lentokoneiteollisuus ja siihen liittyvät päätökset ovat samoin saaneet tutkijoiden huomiota osakseen.²¹

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista käsitellä aikaisemmissa tutkimuksissa saavutettuja yksittäisiä tutkimustuloksia. Monet niistä eivät sitäpaitsi olisi sellaisenaan soveltamiskelpoisia, rinnastukset johtaisivat päinvastoin suorastaan virheellisiin analogioihin. Esimerkiksi Kurth'in ns. *follow-on* -periaate ei ole sovellettavissa hänen pyrkiessään ennustamaan sitä, mikä useista

lentokonetuottajista saa milloinkin tilauksia hallitukselta Yhdysvalloissa — Suomessahan alan yritysten lukumäärä on aina ollut käytännössä yksi. F-16 -prosessia koskeva tutkimus taas korostaa sotilasliittoon kuulumisen vaikutusta hankintaa koskevaan päätöksentekoon. Dörferin yksityiskohtainen analyysi Viggenin kehittämisprosessista ei taas sovellu malliksi, koska tarvittavien aineistojen tai haastattelujen saanti Suomessa ei ole mahdollista. Suomen osalta on muistettava myös se muista tutkituista maista poikkeava piirre, että pääosa sotilasilmailuun liittyvästä lentokoneiteollisuudesta on aina ollut valtion omistuksessa ja näin kysymys sen kehittämisestä on välttämättä liittynyt varsin pitkälle valtiollisen yritystoiminnan vahvistamiseen.

Aikaisempia tutkimuksia tarkasteltaessa on tehtävä myös se havainto, että vertaileva tutkimusote on ollut varsin vähän esillä.²² Huomiota on kiinnitetty yksittäisiin tapauksiin ja vain läntisiin suuriin asetuottajamaihin. Näihin ongelmiin on liittynyt usein myös se lisäpiirre, että tutkimusten pääpaino on ollut pikemmin kuvauksessa kuin teorianmuodostuksessa. Toisin sanoen pyrkimys yleistykseen ei ole ollut kovinkaan paljon esillä, minkä vuoksi teorianmuodostus ei ole edistynyt niin ripeästi kuin tutkimusten lukumäärä antaisi aihetta odottaa.

Suomen edustaman tapauksen valinta tutkimuskohteeksi on perusteltua ennen muuta juuri siitä syystä, että sen kautta voidaan saada viitteitä aikaisempien tulosten ja teorioiden yleistettävyydestä. Toisaalta mainitut aikaisempien tulosten välitöntä käyttökelpoisuutta vähentävät tekijät vaikuttavat siten, että lähtökohdaksi voidaan ottaa enintään väljätkö aikaisempaan asevarustelututkimukseen ja -teoriaan nojaava viitekehys, joka ei tarpeettomasti karsi pois Suomen erityistapauk-

sen ja tutkimuskohteeksi valittujen pää-
tösten erityisluonnetta. Tätä viitekehystä
on hahmoteltava seuraavassa luvussa.

3. Yhtenevät vs. ristiriitaiset edut asehankintaprosessissa

Tässä yhteydessä ei ole tarpeen perehtyä
asevarusteluteoriaan ja laajemmin aiem-
paan asevarustelututkimukseen. Asevarus-
teluteorian ja -tutkimuksen voi vain tode-
ta siirtyneen sitten 1960-luvun valtion ul-
koisia tekijöitä korostavista *toiminta-reak-
tio* -teorioista valtion sisäisiä tekijöitä ko-
rostaviin tekijöihin. Kun asevarustelu on
jatkonut kansainvälisen jännityksen lien-
nyntyskehityksestä huolimatta, erilaiset ra-
kenteellisia tai teknologisia valtion sisäisiä
tekijöitä painottavat selitykset ovat osoit-
tautuneet selitysvoimaisemmaksi.²³

Sotilaallis-teollisen liittoutuman teoriaa
voi pitää esimerkkinä valtion sisäisiä teki-
jöitä korostavasta rakenteellisesta teorias-
ta. Jos asehankintaprosessin toimijat pel-
kistetään analyttisesti kolmeen sektoriin,
voidaan puhua *poliittisesta sektorista* (hal-
litus ja eduskunta), *sotilaallisesta sektoris-
ta* (tässä tapauksessa ilmavoimat) ja *talou-
dellisesta sektorista* (lentokone-teollisuus).
Sotilaallis-teollisen liittoutuman teoria
olettaa näiden sektoreiden keskinäiset edut
yhdenmukaisiksi ja katsoo sotilaallisen ja
taloudellisen sektorin hallitsevan poliittis-
ta. Teoria katsoo voivansa selittää asehan-
kintapäätökset taloudellisista, byrokraatti-
sista tai vaalitaktisista lähtökohdista kä-
sin ilman, että hankinnan tavallisimpaan
perusteluun, strategiseen lähtökohtaan tar-
vitsisi viitata.²⁴

Sotilaallis-teollisen liittoutuman teorian
perusongelmana voi pitää sen taipumusta
selittää kaikki mahdollinen teorian mu-
kaisesti. Tämä nähdään myös siitä, että
hyvin erityyppiset ja jopa vastakkaisia tu-

loksia esittävät tutkimukset voidaan ar-
vioida sotilaallisteollista liittoutumaa to-
dentaviksi.²⁵

Monet tutkimukset ja havainnot kuiten-
kin on ymmärrettävä sotilaallis-teollisen
liittoutuman teorian peruslähtökohtien
vastaisiksi. Ehkä tärkein vasta-argumentti
on siinä, että eri sektorit eivät aina — tus-
kin koskaan — toimi koordinoitusti tois-
tensa pyrkimyksiä vahvistaen, t.s. niillä ei
aina olekaan yhteisiä etuja. Esimerkiksi
Allison ja *Morris* ovat osoittaneet, että eri
toimijoilla on erilainen vaikutus asehan-
kintaprosessin eri vaiheissa.²⁶ Samaa ha-
vaintoa korostavat *Guillet de Monthoux* ja
Persson tarkastellessaan Ruotsin Euro-
fighter -tarjousta ns. vuosisadan asekau-
passa. Heidän mukaansa eri toimijat ajoi-
vat nimenomaan omia etujaan. Dörfer to-
teaa lisäksi Ruotsin Viggen-kehitysproses-
sin osoittavan, että liittoutuman eri osat
eivät suinkaan valvo hallituksen toiminta-
ta, vaan hallitus päinvastoin vaikuttaa
prosessiin etujensa mukaisesti jopa vas-
toin sotilaallisen tai taloudellisen sektorin
ilmaistuja etuja.²⁷

Kanter ja *Thorson*²⁸ kehittivät joitakin
vuosia sitten asehankintaprosessin teorian
vastakohdaksi Kurth'in esittämille impe-
ratiiveille. Asehankintaprosessin teoria
kiinnittää huomiota erityisesti siihen pro-
sessin vaiheeseen jossa tehdään päätös
asejärjestelmän tuotannon aloittamisesta
ja sen ottamisesta käyttöön. Tämä teoria
viittaa asehankintaprosessissa ilmeneviin
ristiriitoihin todetessaan, että päätös tuo-
tannon aloittamisesta ja järjestelmän
käyttöönnotosta riippuu seuraavista teki-
jöistä:

- strategisesta tilanteesta,
- vaikutusvallan jakautumisesta soti-
laallisen sektorin sisällä²⁹, ja
- siitä kannatuksen tai vastustuksen
määrästä joka kohdistuu tarvitta-
vaan päätökseen.

Kanter ja Thorson esittävät, että heidän teoriansa tekee mahdolliseksi päätökseen vaikuttamisen. Se ottaa huomioon poliittisen toiminnan, ennustaa poliittista prosessia ja sen tulosta, kun taas heidän mukaansa Kurth'in imperatiivit eivät ota huomioon oppositiota tai sen toimintamahdollisuuksia. Kanter ja Thorson väittävät antavansa poliittisia vaihtoehtoja Kurth'in jättäessä eri osapuolet kylmien imperatiivien armoille. On kuitenkin mahdollista osoittaa, että Kanterin ja Thorsonin peruskritiikki ei kohdistu välttämättä juuri Kurth'in imperatiiveihin, vaan ennen muuta juuri sotilaallis-teollisen liittoutuman teorian perusoletuksiin. Tämän todistamiseksi on luotava suppea katsaus Kurth'in esittämää teoriaa syvempiin teknologisiin teorioihin.³⁰

Teknologian roolia painottavat lähtökohdat poikkeavat jonkin verran sotilaallis-teollisen liittoutuman teoriasta. Mary Kaldorin kuvaus³¹ länsi-eurooppalaisen sotatarviketeollisuuden kehityksestä sopii erityisen hyväksi esimerkiksi teknologiaan päähuomion kiinnittävästä teoriosta.

Kaldor asettaa pääpainon asetutannon sisäiseen dynamiikkaan, jolle on ominaista jatkuva teknologinen kilpailu ja kehitys. Sotatarvikkeita tuottavat yritykset kilpailevat keskenään hankintasopimuksesta, hallitus voi perustella hankintapäätöksensä vain jos se voi todeta ostetun tuotteen olevan teknologisesti paremman kuin sen koti- tai ulkomaiset vaihtoehdot.

Teknologisen kilpajuoksun voittaminen merkitsee jatkuvaa suunnittelupanoksen ja muiden resurssien kasvattamista, mikä on ainoa mahdollisuus valmistaa teknologisesti entistä parempi tuote samassa ajassa kuin entinen tuote. Aseita tuottavan yrityksen sisäiset tuotantovaihtelut kasvavat ja yritys tulee jatkuvasti entistä riippuvaisemmaksi valtion tuesta — muut keinot, kuten tuotannon eriyttäminen, yritys-

ten yhteistyön ja yhteensulautumisen edistäminen sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla eivät riitä. Hallitus taas joutuu tukemaan sotatarviketuotantoa jatkuvasti kasvavin hankintasummin työllisyys- ja talouspoliittisista syistä.

Kaldorin kuvauksessa keskeisimpiä ajatuksia on oletus siitä, että mainitut teknologiset tekijät luovat tarvetta uusien asejärjestelmien hankkimiseen. Asejärjestelmän hankinnan tarve ei perustukaan enää ulkoisen strategisen tilanteen synnyttämään uhkaan, vaan yksinkertaisesti teknologisen kehityksen taipumukseen muuttaa käytössä olevan aseistus vanhanaikaiseksi.

Kaldorin esittämien havaintojen merkitys onkin siinä, että ne eivät tee oletuksia eri sektoreiden etujen yhdenmukaisuudesta. Päinvastoin ne implikoivat erilaisen ristiriitojen syntymistä. Aseteknologian voimakas kehitys johtaa tuotanto- ja sotilassektorit ristiriitaan, jos sotilasbudjetin arvoa ei voida nostaa. Sotilasbudjettien kasvun tosiasialliset rajat johtavat siihen, että uusia aseita voidaan hankkia vähemmän kuin ennen — tällöin sotilassektorin kyky hoitaa sille uskotut tehtävät saattaa heiketä.³² Tuotantosektori ja poliittinen sektori voivat kohdata tuotantosektorin ylläpitokustannusten kasvupaineesta aiheutuvia ristiriitoja. Sotilaallinen ja poliittinen sektori voivat joutua puolestaan ristiriitaan, jos poliittinen sektori asettaa ainoaksi tavoitteekseen tuotannollisen sektorin etujen tyydyttämisen. Kurth'in esittämät imperatiivit voivat käytännössä johtaa aivan samoihin seurauksiin, joten Kanterin ja Thorsonin kritiikki kohdistuu ennen muuta sotilaallis-teollisen liittoutuman yhdenmukaisten etujen olettamukseen.

Tässä työssä käytetty viitekehys rakennettiin näiden vastakohtaisten oletusten pohjalle. Vuoden 1976 päätöksiä tutkittaessa voidaan katsoa kenen etuja teh-

dyt päätökset pyrkivät lähinnä vastaamaan. Tavoitteena on selvittää nimenomaan sitä olivatko prosessissa esillä eri sektoreiden yhdenmukaiset edut vaiko niiden keskinäiset ristiriidat. Suomen tapauksen erityisluonne edellyttää kuitenkin huomion kiinnittämistä mainitun kahden hankintapäätöksen lisäksi niiden taustalla olleeseen lentokoneiteollisuuden kehittämisohjelmaan.

4. Suomalaisen lentokoneiteollisuuden pitkän tähtäimen kehittämissuunnitelma³³

Lentokoneiden suunnittelulla on maamme sotilaallisen tutkimustoiminnan historiassa keskeinen asema. Suunnittelutyö alkoi jo vuonna 1923 laajeten huomattavasti aina jatkosodan päättymiseen saakka. Sen jälkeen alan suunnittelutyön kehitys poikkeaa varsin paljon muusta sotilaallisen tutkimuksen kehityksestä. Lentokoneiden suunnittelukapasiteettia ylläpidettiin — tosin huomattavasti supistettuna — aina 1950-luvun loppupuolelle saakka. 1960-luvulla syntyi pitkäaikoinen katkos, ja vasta 1970-luvun alusta lentokoneiden suunnittelutyö alkoi uudelleen. Lienee syytä mainita, että Valtion lentokonetehdas — sodan jälkeen Valmet Oy:n lentokonetehdas — on vastannut pääosin sotilasilmailuun liittyvästä lentokoneutuotannosta maassamme.

Sodan päätyttyä lentokonetehdas siirtyi miltei kokonaan siviilituotantoon. Välittömästi sodan jälkeen valmistui *Pyörremyrsky* -nimisen hävittäjäkoneen prototyyppi. Vuonna 1951 valmistui *Vihuri* -harjoituskoneen ja *Tuuli II* -nimisen alkeiskoneen prototyyppit. *Vihuri* pääsi sarjavalmistukseen. Vuonna 1957 valmistunut *Tuuli III* -alkeiskone puolestaan hävisi tarjouskilpailun, mikä merkitsi kotimaisen

sotilaskäyttöön tarkoitetun konesuunnittelun päättymistä. Vuonna 1960 aloitettu *Fouga Magister* -suihkuharjoituskoneen lisenssivalmistus vaati suunnittelukapasiteettia niin vähän, että suunnitteluhenkilöstö hajaantui miltei kokonaan.

Huolimatta lentokoneutuotannon supistumisesta lentokonealan suunnittelukapasiteetin koulutus tehostui sodan jälkeen, varsinkin Teknillisen Korkeakoulun puitteissa. Siellä koulutettu kapasiteetti ohjautui purjekoneiden suunnitteluun (PIK-purjekoneet edustavatkin nykyisin huipuluokkaa), siviili-ilmailuun ja ulkomaille. 1960-luvun alkuun mennessä näin syntynyt epäsuhta koulutuksen ja työmahdollisuuksien välillä alkoi kuitenkin etsiä purkautumismahdollisuuksia sotilasilmailuun. Tätä edustaa Maanpuolustuksen tiedeellisen neuvottelukunnan puolustusministeriölle jättämä muistio vuonna 1963. Muistiossa esitettiin pienen, pysyvän suunnitteluryhmän perustamista.

Näiden taustatekijöiden vaikutuksesta — varsinkin kun *Fouga Magisterien* lisenssivalmistus päättyi vuonna 1967 — alettiin valmistella kotimaisen lentokoneiteollisuuden pitkän tähtäimen kehittämisohjelmaa. Sitä varten asetettiin vuonna 1967 kauppa- ja teollisuusministeriön toimesta toimikunta suunnitelmaa valmistelemaan. Ns. Temmeksen komitean mietintö valmistui vuoden 1968 lopussa. Sen mukaan kotimaisen lentokoneiteollisuuden tulevaisuus voitiin turvata kytkemällä ilmavoimien konehankinnat kompensatiojärjestelyin kotimaisen lentokoneiteollisuuden työllistämiseen, perustamalla ilmailuteollisuuden pysyvä kehitysosasto ja tehostamalla suunnittelukapasiteetin koulutusta sekä edistämällä kotimaista purjekoneiteollisuutta. Ohjelmaa alettiin toteuttaa miltei välittömästi. Vuoden 1970 syyskuussa perustettiin Valmet Oy:n Tampereen tehtaan yhteyteen mainittu kehitysosasto, joka sai

ensimmäiseksi tehtäväkseen kotimaisen alkeiskoulutuskoneen suunnittelun. Vuonna 1970 päätetty Draken -hankinta toteutettiin suunnitelman mukaan kotimaisena kokoonpanotyönä ja kompensatiojärjestelyin.

Ohjelman toteuttaminen ajautui kuitenkin kriisiin vuosina 1973—75. Alkeiskoneen suunnittelu ei edistynyt aiotulla tavalla. Ilmavoimien konekannan uusimistarve alkoi tulla ajankohtaiseksi, lisäksi maan taloudellinen tilanne alkoi muuttua heikommaksi. Näistä syistä oli pakko luopua kehitysosaston alkuperäisestä tavoitteesta: kotimaisen suihkukoulutuskoneen kehittämisestä. Kriisi ilmeni myös siten, että lentokoneiteollisuuden työllisyyttä ei voitukaan turvata aiotulla tavalla Draken -kokoonpanotyön päättymisen jälkeen vuonna 1975.

Vuoden 1975 syksyllä alettiin tarkistaa alkuperäistä lentokoneiteollisuuden kehittämissuunnitelmaa. Tällöin asetettiin uusi lentokoneiteollisuustoimikunta, joka päätyi sittemmin suosittelemaan vain vähäistä lisenssituotantoa harjoituskoneen hankinnan yhteydessä. Toisaalta myös uuden ohjelman mukaan pyritään nostamaan ja kehittämään lentokonealan suunnittelu- ja tuotantokapasiteettia tavoitteen ollessa ilmeisesti se, että Draken -kaluston uusinnan yhteydessä voidaan käyttää hyväksi kotimaista työtä.

Suomalaisen lentokoneiteollisuuden pitkän tähtäimen ohjelman eri vaiheiden tarkastelu antaisi epäilemättä aihetta eturistiriitojen ilmentymistä koskevien havaintojen tekemiseen. Vuonna 1976 tehdyt päätökset liittyvät kuitenkin ohjelmaan niin kiinteästi, että lopulliset johtopäätökset eri sektorien välisistä eturistiriidoista ja niiden ratkaisemisesta on syytä tehdä vasta hankintoihin vaikuttaneiden tekijöiden tarkastelun jälkeen.

5. Vuoden 1976 hankintapäätökset ³⁴

Tarkasteltavia hankintapäätöksiä koskeva julkinen tieto on siksi niukkaa, että mihinkään päätöksentekoprosessin rekonstruointiin ei ole mahdollisuuksia. Seuraavassa voidaan ainoastaan viitata hankintoihin liittyviin sotilaallisiin, taloudellisiin ja poliittisiin tekijöihin.

5.1. Sotilaalliset vaikutustekijät

Sotilaallisia vaikutustekijöitä on tarkasteltava ennen kaikkea tutkimalla ilmavoimien suoritevaatimusten ja hankittavien koneiden yhteensopivuutta. Tarkastelu perustuu olemassa olevaan tosiasia-aineistoon, mutta ei välttämättä perustu siihen oletukseen, että näitä havaintoja olisi yhtä eksplisiittisesti tehty hankintaprosessissa mukana olleiden henkilöiden toimesta. Julkisuudessa esitettyihin perusteluihin viitataan vasta myöhemmin hahmoteltaessa eri tekijöistä muodostuvaa kokonaiskuvaa.

Ilmavoimien suoritevaatimukset puolestaan jakautuvat kahteen pääryhmään. Koska kysymyksessä oli koulutuskoneiden hankinta, on syytä viitata ensin koulutus-tehtävään. Puolustusvoimien rauhanajan tehtävien mukaisesti myös ilmavoimat antaa osaltaan sotilaallista koulutusta. Suomessa koulutusta annetaan alkeista lähtien taistelukonekoulutukseen saakka. Koulutus on näin jakautunut neljään vaiheeseen: potkurikoneilla annettuun alkeiskoulutukseen, suihkuharjoituskoneella annettavaan jatkokoulutukseen, taistelukoneiden koulutusversiolla annettuun koulutukseen ja taistelukonekoulutukseen.

Muullakin maailmassa esiinnousseen uuden koulutusdoktriinin mukaan vaiheet on kyettävä supistamaan vähintään kolmeen: tällöin suihkukoulutuskoneella on

kyettävä kattamaan koko ala alkeis- ja taistelukonekoulutuksen välillä. Suihku-koulutuskoneella on myös kyettävä antamaan riittävästi taistelukonekoulutusta. Syynä tähän kehitykseen on lähinnä se, että taistelukoneilla annettava koulutus on pienissä maissa liian kallista, taistelukoneita on säästettävä mahdollisimman paljon ja koulutuksesta on karsittava mahdollisimman aikaisin sellaiset joilla ei ole myöhemmin menestymisen mahdollisuuksia.

Alkeiskoneen osalta muuttunut koulutusdoktriini vaatii sellaista alkeiskonetta, jolla lennettäessä paljastuu tulevan lentäjän kyky vaikeampiin suorituksiin. Siviilikäyttöön valmistettu kevyt potkurikone ei tätä tehtävää välttämättä täytä. Oleellisin suoritusvaatimuksen kasvu kohdistuu kuitenkin harjoituskoneeseen. Sen on kyettävä kattamaan laaja nopeusalue: se ei saa olla liian vaikea alkeiskoulutuskoneen jälkeen, mutta siitä siirtyminen taistelukoneeseen ei myöskään saa olla liian vaikeaa. Jos harjoituskoneella annetaan taistelukonekoulutusta, harjoituskoneen asejärjestelmän on oltava mahdollisimman lähellä taistelukonetta.

Sotilasilmailun kustannusten voimakas kasvu on Suomessa aiheuttanut myös sen, että muutkin rauhan ajat tehtävät pyritään suorittamaan halvemmalla kalustolla. Tämä koskee ilmatilan valvontaa, jonka tehokas toteutus vaatii koneelta sekä nopeutta että myös kykyä torjuntaan. Käytännössä ilmatilaan tunkeutuvien vieraiden koneiden tunnistaminen vaatii nopeutta, torjuntamahdollisuus on normaaliaikana enemmän teoreettinen. Tämä vaatimus koskee luonnollisesti harjoituskonetta.

Kalustolle asetettavat vaatimukset eivät välttämättä pysähdy koulutus- ja valvontatehtäviin. Myös sodan ajan suoritevaatimukset on otettava huomioon. Sodan jälkeen ilmavoimien doktriini on Suomessa

perustunut näkemykselle, jonka mukaan ilmavoimien päätehtävät tulevassa sodassa muodostunevat yhtäältä hävittäjätorjunnasta sekä toisaalta toiminnasta maa- ja merivoimien hyväksi eli tiedustelu- ja rynnäkölentotoiminnasta. Nyt on muistettava myös rauhansopimuksen asettamat rajoitukset: 60 lentokonetta, joista yksikään ei saa olla suunniteltu ensisijaisesti pommituskoneiksi sisäpuolisina pommituskuljetuslaittein.³⁵ Vallitseva tulkinta katsoo, että mainitut 60 lentokonetta tarkoittavat taistelukoneita. Suoritevaatimukset ja rajoitukset ovat vaikuttaneet siihen, että mainitut 60 taistelukonetta tulisivat ilmavoimien näkemyksen mukaan olla mahdollisimman tehokkaita. Toisena seurauksena on ollut se, että muidenkaan »lentokoneiden» sotilaallisia ominaisuuksia ei ole pidetty pahana.

Lentokone- ja aseteknologian kehitys on vastannut erinomaisesti Suomen erityislaatuista tarpeita. Toisen polven harjoituskoneet ovat kaikki ensimmäisen polven koneita (esim. Fouga Magister) »sotilaallisempia». Asekuorman määrä ja laatu ovat huomattavia. Moderni harjoituskone on aseistukseltaan tehokkaampi kuin vielä vuonna 1972 Suomessa käytössä ollut »taistelukone», eli *Gnat*. Pommeja moderni harjoituskone kykenee kantamaan enemmän kuin rauhansopimuksen aikoihin kieltämä pommituskone. Näin ollen harjoituskoneen rynnäköintiominaisuudet ovat varsin hyvät. Näistä ominaisuuksista ovat kiinnostuneita varsinkin köyhät maat, jotka eivät kykene enää hankkimaan varsinaisia taistelukoneita.³⁶ Kuitenkin jopa myös Nato-maissa lienee näille ominaisuuksille käyttöä.

Alkeiskoneenkin osalta teknologia on avannut uusia mahdollisuuksia. Kreivi von Rosenin kyettyä tuhoamaan aseistetuina urheilukonein Nigerian ilmavoimien taistelukonekalustoa Biafran itsenäisyystaiste-

lun aikana ns. minicoin -doktriini sai osakseen suurta kiinnostusta. Tavoitteeksi tuli kehittää lujarakenteisia, tehokkaan pommi- tai rakettiaseistuksen kantavia pienkoneita, joilla olisi erityisen hyvät hidaslento-ominaisuudet ja kyky toimia varsin naisten lentokenttien käyttömahdollisuuksista riippumatta. Minicoin -ajatus oli ehkä vahvimmillaan juuri niinä vuosina, jolloin Leko-70:n kehittämistä valmisteltiin.

5.2. Taloudelliset vaikutustekijät

Taloudelliset tekijät olivat näkyvästi esillä sekä harjoituskoneen että alkeiskoneen hankinnoissa. Harjoituskoneen osalta kompensatiotarjoukset, myyjien ja myyjämaiden lupaukset Suomesta tapahtuvien ostojen lisäämiseksi konehankintaan rinnastettavalla summalla, tekivät kysymyksen ajankohtaiseksi. Alkeiskoneen osalta hankinta taas liittyi avoimestikin kotimaiseen lentokoneiteollisuuteen.

Tässä yhteydessä ei ole tarpeen käsitellä yksityiskohtaisesti kaikkia kompensatiotarjouksia. Yleishavaintojen tarkastelun voi aloittaa siitä huomiosta, että kompensatioajatus syntyi Suomessa jo vuoden 1968 lentokoneiteollisuustoimikunnan mie-tinnössä. Toimikunta ennusti, että kilpailu lentokonemarkkinoilla tulee vaikuttamaan siten, että myyjät joutuvat kilpailemaan ostajista tuotteidensa laadun ohella erilaisin kompensatiotarjouksin. Kannattaa muistaa, että tämä ennustus tehtiin F-16 -prosessin alkamista aikaisemmin ja että ajatusta kompensatioista sovellettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1970 päätettäessä Drakeneiden ostosta Ruotsista.

Kaikki myyjät tarjosivat jonkinlaisia kompensatioita, jotka vastasivat 60—150 prosenttia konekaupan hinnasta. Tarjousten pääsisältö julkistettiin suomalaisessa sanomalehdistössä, jota myyjät pyrkivät saamaan kampanjoidensa tueksi. Ainoas-

taan Tšekkoslovakian osalta kompensatioista ei puhuttu, joskin Suomen ja Tšekkoslovakian kauppa muutoinkin tapahtuu bilateraalilla perustalla.

Kompensatiotarjousten kohteena olivat erityisesti pitkälle kehittyneen teknologian tuotantoon erikoistuneet alat ja yritykset. Kotimaisen lentokoneiteollisuuden osuus vaihteli eri tarjouksissa kuitenkin varsin näkyvästi. Yhtenä ääripäänä oli ilmeisesti Tšekkoslovakia, joka tuskin oli kiinnostunut yhteistyöstä suomalaisen lentokoneiteollisuuden kanssa. Toisena ääripäänä oli ehkä Hawker Siddeleyn tarjous. Siinä suomalaisen lentokoneiteollisuuden osuudeksi ilmoitettiin 256 mmk ja lisäksi epäsuoraksi lentokonealan kompensatiion arvoksi 131 mmk. Muiden yleisten kompensatioiden arvoksi sanottiin 721 mmk. Mainittakoon että ensimmäinen summa, 256 mmk vastaa Suomen vuotuisen sotatarviketuotannon arvoa ja on noin kolminkertainen suomalaisen lentokoneiteollisuuden vuosituotannon arvoon verrattuna. Kompensatiion pääkohteen, Valmet Oy Kuoreveden tehtaan lentokonetyön vuotuisarvoon verrattuna summa oli yli 20-kertainen.

Lentokoneiteollisuuden ja muun korkeata jalostusastetta edustavan metalliteollisuuden (erityisesti elektroniikkateollisuus) ohella kompensatiotarjouksissa viitattiin usein myös Suomen perinteiseen puunjalostus- ja paperiteollisuuden vientiin. Tästä syystä varsin monentyyppiset yritykset olivat kiinnostuneita kompensatioista, varsinkin kun perinteisten vientituotteiden menekki oli tuolloin alkanut tyrehtyä.

Alkeiskoneen osalta ei juuri missään vaiheessa edes viitattu muihin perusteluihin kuin taloudellisiin. Hankinta kytkeytyi kotimaisen lentokoneiteollisuuden kehittämishohjelmaan, ja teki mahdolliseksi sen jatkamisen ainakin harjoituskoneen kokoonpano- tai lisenssituotantoon.

5.3. Poliittiset tekijät

Jo edellä viitattiin siihen, että ulkopolitiittiset tekijät — viittaaminen Suomen ulkoiseen toimintaympäristöön — eivät liittyneet tässä käsiteltäviin hankintapäätöksiin ainakaan sikäli, että olisivat johtaneet jonkin vaihtoehdon erityisasemaan tai jonkin poissulkemiseen. Näin ollen poliittistenkin tekijöiden osalta on päähuomio kiinnitettävä eduskunnan rooliin.

Kuten muissakin maissa myös Suomessa asehankintaprosessi alkaa paljon aikaisemmin kuin se tulee julkisuuteen. Sekä harjoitus- että alkeiskoneen osalta ensimmäiset hankintoihin liittyneet toimenpiteet suoritettiin vuoden 1963 tienoilla. Saab 105S oli tarjolla julkisestikin Suomen ilmavoimien uudeksi harjoituskoneeksi jo vuonna 1966. Kotimaisen lentokoneiteollisuuden kehittämissohjelmaa varten asetettiin toimikunta vuonna 1967, ja ohjelman käynnistys alkoi vuonna 1970. Puolustusneuvoston suosituksesta asetettiin vuonna 1974 toimikunta valmistelemaan suihkuharjoituskoneen hankintaa. Tämä toimikunta lähetti harjoituskonetta koskevat tarjouspyynnöt tammikuussa 1975. Vasta kesäkuussa 1975 asiasta alettiin kirjoittaa julkisuudessa. Alkeiskoneen kehittäminen oli toki julkisuudessa koko ajan.

Poliittista sektoria ja hallitusta edustava puolustusneuvosto on epäilemättä seurannut hankintaprosessia ja vaikuttanut jossain määrin hallitukselle annettuihin esityksiin. Suomessa ratkaisevan valinnan nyt puheena olevissa hankinnoissa tekee maan hallitus, joka sen jälkeen tekee esityksen eduskunnalle tarvittavien määrärahojen myöntämisestä. Lopullinen ratkaisuvalta kuuluu siis eduskunnalle.

Parlamentaarisen valvonnan luonne ja laatu ovat kuitenkin varsin puutteelliset.³⁷ Ketkään »ulkopuoliset» eivät voi vaikuttaa asioihin valmistelun aikana, joten pää-

vastuu valinnasta kuuluu sotilaalliselle organisaatiolle. Valmisteleva työ tapahtuu pääosin sotilaiden ja vähemmässä määrin talouselämän edustajien toimesta — tämän johtopäätöksen voi tehdä tutustumalla ao. toimikuntien kokoonpanoihin. Puolustusneuvostoon ja hallitukseen tuoduissa ehdotuksissa on jo ilmeisesti tehty ratkaisevat valinnat, joten näille elimille jää ratkaistavaksi enintään päätöksensä julkistamisen ajankohta. Eduskunnalla ei ole realistisia toimintamahdollisuuksia: se joutuu päättämään määrärahan myöntämisestä tai sen myöntämättä jättämisestä, joista jälkimmäinen vaihtoehto ei käytännössä tule kysymykseen.

Puolustuspolitiikka ei Suomessa muodosta kysymystä, jolla olisi vaaleissa oleellista merkitystä. Lähinnä historiallisista syistä puolustusvoimain katsotaan saavutaneen olemassaolonsa oikeutuksen³⁸, ja muutoinkin maanpuolustuspolitiikan perusratkaisuista ollaan yksimielisiä.³⁹ Varustelutason ja -kustannusten vaatimattomuus ei tee realistiseksi varustelutasoa vähentäviä vaatimuksia. Samalla maanpuolustuksen kansantaloudellinen hyötyvaikutus on niin pieni, että sen puolesta puhuminen ei juuri aktivoi äänestäjäkuntaa.

5.4. Eri vaikutustekijöiden arviointia

Sotilaallisiin, taloudellisiin ja poliittisiin vaikutustekijöihin tutustuminen johtaa hyvin helposti siihen virheelliseen johtopäätökseen, että taloudellisen ja sotilaallisen sektorin yhteiset edut määräisivät lentokonehankinnat varsin puhtaasti sotilaallis-teollisen liittoutuman teorian esittämien havaintojen mukaisesti. Jos lähtökohdaksi olisi valittu yksin sotilaallis-teollisen liittoutuman teoria ja tutkimuskohteeksi yksin puheena olevat kaksi hankintapäätöstä, tulos olisi epäilemättä tukenut hyvin vahvasti sotilaallis-teollisen liittou-

tuman teoriaa. Suomalaisen lentokoneiteollisuuden pitkän tähtäimen ohjelman kehityksen historian muistaminen tekee tuollaisen johtopäätöksen kyseenalaiseksi. Sen vuoksi on seuraavaksi pyrittävä sekä arvioimaan eri vaikutustekijöiden roolia että otettava huomioon eri sektoreiden välisten suhteiden kokonaisuus. Kokonaiskuva nostaa esille sotilaallisen ja taloudellisen sektorin varsin huomattavat ristiriidat.

Harjoituskoneen hankinnan yhteydessä sotilaalliset tekijät puhuivat tehdyn valinnan puolesta. Valittu kone vastasi varsin hyvin ilmavoimien suoritevaatimuksia ja erityisesti koulutustehtävää. Valintaa perusteltiin viittaamalla rakenteellisiin ominaisuuksiin (lujuus), huollettavuuteen, luotettavuuteen, kokonaiskustannusten edullisuuteen (hankinta + käyttökustannukset) ja koneen soveltuvuuteen ilmavoimien lentokoulutusjärjestelmään. Myös koneen käyttöikä ja valmistuksen jatkuminen Suomen hankinnan jälkeenkin olivat tärkeitä tekijöitä. Näin ollen vaihtoehdoista putosivat pois liian heikot ja liian vahvat koneet. L-39 Albatros ei ilmeisesti vastannut asejärjestelmäkoulutuksen tarvetta eikä muitakaan suoritevaatimuksia. Alpha Jet oli puolestaan liian tehokas vaatiessaan sitä edeltävän koulutuksen antamista suihkukoneella. Saab 105S taas olisi ollut käyttöikänsä epävarma.⁴⁰

Ilmavoimat siis sai haluamansa koneen eikä joutunut ratkaisevasti tinkimään hankittavien koneiden lukumäärästä.⁴¹ Hankinta-aikataulu vastasi myös ilmavoimien tarvetta. Hankinta vastasi jossain määrin myös kotimaisen lentokoneiteollisuuden tarpeita. Koneen kokoonpano ja osavalmistus oli mahdollista tehdä Suomessa. Kotimaisen työn arvoksi on ilmoitettu noin 100 mmk. Kun koneen valmistuksen oli oltava mahdollista Suomessa kotimaisen lentokoneiteollisuuden ylläpitämiseksi,⁴² ainakin L-39 Albatros tuli epärealisti-

seksi vaihtoehdoksi. Kotimaisen lentokoneiteollisuuden merkitystä korostaa vielä eduskunnan budjettipäätös, jonka mukaan hankinnan oli tuettava nimenomaan lentokone- ja muuta korkean jalostusasteen omaavaa metalliteollisuutta. Lisäviite lentokoneiteollisuuden merkityksestä saadaan myös siitä, että syksyllä 1977 pääministeri Sorsa ilmoitti lopullisen hankintasopimuksen viipyvän niin kauan kuin kompensatioista päästäisiin yksimielisyyteen — erimielisyys koski ilmeisimmin kotimaisen lentokoneiteollisuuden osuutta.

Harjoituskonehankinta ei kuitenkaan vastannut täysin kotimaisen lentokoneiteollisuuden tarvetta. Sen pyrkimyksenä oli mainitun ohjelman mukaan kotimaisen harjoituskoneen suunnittelu ja valmistus tai ainakin korkea-asteinen lisenssituotanto. Ohjelman toteutumisen perusteella voi päätellä, että tuo vaihtoehto olisi merkinnyt sitä, että ilmavoimat olisi joutunut odottamaan uutta konetta määrättömän ajan ja olemaan epävarma tuotteen laatuun nähden. Lentokoneiteollisuuden pitkän tähtäimen ohjelman tarkistaminen onkin nähtävä tässä valossa: tuotantosektorin etuja ei suinkaan toteutettu kriittikömmästä vaan tuotantosektori pakotettiin alistumaan tehtyyn ratkaisuun.

Alkeiskoneen hankintaprosessi antaa vielä selvemmän kuvan eri sektoreiden välisistä ristiriidoista. Ilmavoimat tarvitsi uuden alkeiskoulutuskoneen julkisuudessa esitettyjen lausuntojen mukaan jo vuonna 1975, kuitenkin viimeistään vuonna 1976. Se tuli saada mahdollisimman edullisella hinnalla, koska hankintaan alkuaan myönnettyt määrärahat asettivat hankintasummalle tietyn rajoituksen. Koneen prototyyppi valmistui vuoden 1975 puolivälissä, lopullinen hankintapäätös tehtiin kuitenkin vasta vuoden 1976 lopussa. Sen mukaan ilmavoimat saavat ensimmäisen uuden alkeiskoneen vuoden 1979 alussa.

Hankinta toteutettiin melko pitkälle tuotannollisen sektorin edun mukaisesti, tosin niin että ristiriidan olemassaolo viivytti lopullista päätöstä vastoin tuotantosektorin etua. Dramaattisin esimerkki ristiriidoista saatiin kun ilmavoimien komentaja kritisoi voimakkaasti maaliskuussa 1976 Leko-70:n ominaisuuksia. Tehdas joutui korjamaan arvosteltuja suoriteominaisuuksia, mutta lopullinen päätös hankinnasta tehtiin silti ilmeisesti ennen kuin kaikki puutteet oli korjattu. Ilmavoimat joutui joka tapauksessa tinkimään huomattavasti korvausaikataulustaan ja turvautumaan siviilistä vuokrattuun kalustoon eräiden tehtävien osalta.⁴³ Ilmavoimat siirsi puolestaan vastuun hankinnasta poliittiselle sektorille sikäli, että eduskunta joutui myöntämään uusia määrärahoja hankinnan toteuttamiseksi kotimaasta.

Asehankintapäätöstä on siis tarkasteltava tavallaan kahdella tasolla. Tutkitussa tapauksessa ensimmäisen tason muodostaa kotimaisen lentokoneteollisuuden pitkän tähtäimen ohjelma, jonka osalta ratkaisuvälta — tosin välillisesti toteutuneena toimikuntien ja parlamentaaristen puolustuskomiteoiden kautta — kuuluu poliittiselle sektorille. Toisen tason muodostaa koneiden valinta. Tällä tasolla sotilaallinen sektori sai etunsa toteutetuksi suihkuharjoituskoneen osalta, mutta tälläkin tasolla poliittinen sektori otti päävastuun alkeiskoulutuskonekysymyksessä. Tämä tulos vastaa varsin johdonmukaisesti sotilaallisteollisen liittoutuman teoriaan kohdistettua kritiikkiä, ja 3. luvussa mainittuja aikaisempia tutkimustuloksia.

6. Keskustelua

Ilmeistä onkin, että ristiriitojen ilmeneminen ja poliittisen sektorin toimintamahdollisuuksien tarkastelu olisikin otettava entistä systemaattisemman tarkaste-

lun kohteeksi. Esitetyt vaatimukset poliittista toimintaa paremmin edistävien teorioiden kehittämiseen teknisiä imperatiiveja korostavien mallien sijasta eivät ole korvattavissa yksinomaan muuttamalla eräiden sotilaallis-teollisen liittoutuman väittämien verbaalista asua.⁴⁴

Kysymys rauhanpoliittisesti mielekkäiden teorioiden kehittämisestä on toki syvällisempi ongelma. Huomion kiinnittäminen eri sektoreiden keskinäisiin eturistiriitoihin korostaa sitä, että varustelun ja varustelutuotannon valvonnan on lähdettävä liikkeelle ennen muuta poliittiselta sektorilta. Tavoitteeksi tulee luoda politiikkaa, jossa varustelu ei ole turvallisuus- eikä talouspoliittinen välttämättömyys. Jännityksen liennytyshäilyä ja yhteistyötä edistävän ulkopoliittikan voi yhdistää sellaiseen talouspolitiikkaan, jossa sotatarviketuotannolle luodaan siviilituotantoon kuuluvat vaihtoehdot.⁴⁵

Jos muissa olosuhteissa kehitettyjen teorioiden soveltaminen Suomen tapaukseen on helposti kritisoitavissa, nyt esitettyjen havaintojen yleistettävyyssarvo on vielä kyseenalaisempi. Suomen tapauksen voi selittää sekä ulkopoliittisen toimintaympäristön että sisäisten tekijöiden valossa: Suomen ulkopoliittikka ei voi nojata korostetusti aseelliseen puolustusvalmiuteen, ja sotatarviketuotanto on Suomessa valvottavissa koska pääosa siitä kuuluu valtiojohtoiseen teollisuuteen.

Yhtä hyvin on epävarmaa, missä määrin vastaavat tulokset syntyisivät jos tutkimus kohdistettaisiin muuhun kuin lentokonetuotantoon. Tällä hetkellä muutoinkin liian suuri osa asehankintatutkimuksista kohdistuu lentokoneteollisuuteen. Muilla tuotannon aloilla ei ehkä ilmene samoja ongelmia eikä myöskään samoja eri sektoreiden välisiä ristiriitoja eikä poliittisen sektorin toimintamahdollisuus ole yhtä hyvä julkisen huomion kohdistuessa

vähemmän muihin sotatarviketuotannon aloihin. Näiden epäilyjen todentaminen tai kumoaminen jää jatkotutkimuksen varaan.

LÄHDEVIITTEET

¹ R. Väyrynen (toim.), Asevarustelua ja aseidenriisuntaa koskeva tutkimus Suomessa: Bibliografia ja katsaus tutkimustuloksiin, *Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimustiedotteita*, no. 7, 1977.

² Esim. V. Harle & P. Joenniemi, »Valkoisen kirja»: *Tietoja ja tilastoja Suomen puolustuspolitiikasta*, Turku 1978. Vrt. kuitenkin P. Joenniemi & P. Kaaretsalo, *Suomi ja aseidenriisunta*, Helsinki 1970.

³ Esimerkiksi vaatimukset Suomen oman aseidenriisuntapolitiikan tutkimuksen aktivoimista ovat tulleet esille vasta sen jälkeen kun aseidenriisuntakysymys on noussut entistä keskeisempään asemaan Suomen ulkopolitiikassa. Ks. Väyrynen, mt., s. 13.

⁴ Harle & Joenniemi, mt.

⁵ Vrt. V. Harle, Suomen ilmavoimien lentokonehankinnat 1918—1976, *Sotilasaikakauslehti*, no. 8, 1978, ss. 320—28.

⁶ Ks. V. Harle, *Vinka ja Haukka*, Tampere 1978, ss. 253—341, R. R. Ropelewski, European Firms Court Finns for Major Jet Trainer Buy *Aviation Week & Space Technology*, May 24, 1976.

⁷ A. Koskinen, Suihkuharjoituskoneen hankinta, *Mitä-Missä-Milloin 1978*, Helsinki 1977, s. 198.

⁸ Ulkomaisille valmistajille vasta syksyllä 1976 esitetty tarjouspyyntö tehtiin vain Leko-70:n hinnan testaamiseksi. Ks. *Seura* 5.11.1976.

⁹ Esim. Ropelewski, ma.

¹⁰ Kirjallinen kysymys no. 36, *Valtiopäivät 1976*.

¹¹ Harle, ma.

¹² R. J. Art, *The TFX Decision*, Boston 1968.

¹³ B. Rice, *The C-5A Scandal*, Boston 1971.

¹⁴ E. Rutkowski, *The Politics of Military Aviation Procurement*, Columbus 1966, J. R. Kurth, *Aerospace Production Lines and American Defense Spending*, teoksessa S. Rosen (ed.), *Testing the Theory of the Military-Industrial Complex*, Lexington, Mass. 1973, ss. 135—156.

¹⁵ R. P. Kucera, *The Aerospace Industry and the Military*, *Sage Professional Papers in Administrative and Policy Studies*, 2, 03—023, 1974.

¹⁶ S. Hastings, *The Murder of TSR-2*, London 1966.

¹⁷ P. Schlotter, *Rüstungspolitik in der Bundesrepublik: Die Beispiele Starfighter und Phantom*, Frankfurt 1975. Ks. myös U. Albrecht, B. Luber, und P. Schlotter, *Das Ende des MRCA?, Ein Anti-Weissbuch*, Reinbek bei Hamburg 1974, ss. 81—98.

¹⁸ Tutkimusprojektia on johtanut U. Albrecht. Projektin tavoitteena oli selvittää F-16-koneen hankintaan johtanutta prosessia Tanskassa, Norjassa, Hollannissa ja Belgiassa.

¹⁹ M. Kaldor, *European Defence Industries*, *ISIO Monographs*, no. 8, Sussex 1972.

²⁰ B. Hagelin, *Militär-industriellt samarbete i Västeuropa*, Stockholm 1977, U. Albrecht, *Transnationale Rüstungskonzerne in Westeuropa*, *Leviathan*, no. 1, 1974.

²¹ B. Hagelin, mt., I. Dörfer, *System 37 Viggen*, Oslo 1973, P. Guillet de Monthoux & B. Persson, *The Eurofighter Troika — A Joint Venture Case of Complex Systems Industrial Marketing*, ei painopaikkaa, 1975.

²² B. Hagelin, *Standardization — Now and Then*, Stockholm 1975, ss. 47—56 (julkaisematon käsikirjoitus).

²³ Väyrynen, mt., P. Joenniemi, Asevarustelu ja yhteiskunnan voimavarat, *Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimuksia*, no. 15, 1977.

²⁴ S. Rosen, mt., ss. 2—3.

²⁵ Esim. *ibid.*, teoksen eri artikkelit.

²⁶ G. T. Allison & F. A. Morris, *Exploring the determinants of military weapons*, *Daedalus*, Summer 1975, ss. 99—129.

²⁷ Guillet de Monthoux & Persson, mt., I. Dörfer, mt.

²⁸ A. Kanter & S. J. Thorson, *The Weapons Procurement Process: Choosing among Competing Theories*, teoksessa Rosen, mt., ss. 157—196.

²⁹ Kanter ja Thorson puhuvat tässä Yhdysvaltojen armeijan ja laivaston ilmavoimien keskinäisistä kiistoista.

³⁰ Myös Väyrynen, mt., s. 5, pitää sotilaallis-teollisen liittoutuman teoriaa ja teknologisia teorioita eri ryhmiin kuuluvina.

³¹ Kaldor, mt.

³² Ks. *Försvarsindustriella problem*, Stockholm 1975, ss. 12—15.

³³ Luku perustuu teokseen Harle & Joenniemi, mt.

³⁴ Perustuu teokseen Harle, mt., ss. 65—121. Lähdeviitteet tarkistettavissa alkuperäisestä.

³⁵ Iljushin-28 pommituskoneita on Suomen ilmavoimissa käytetty maalinhinaukseen.

³⁶ Hawk -koneet selvisivät hyvin hiekkamyrskyssä, *Keskisuomalainen* 9. 4. 1978, Hawks for the Hawks, *Link international*, July 1978.

³⁷ Vrt. S. Westerlund, Puolustushallinnon parlamentaarisen valvonnan kehittäminen, *alustus Tampereen Paasikivi-Seurassa* 16. 5. 1977.

³⁸ U. Kekkonen, *Kirjeitä mylllystäni I*, Keuruu 1976, s. 232.

³⁹ Yksimielisyys korostuu ennen muuta parlamentaaristen puolustuskomiteoiden mietinnöistä. Ks. *Komiteamietintö 1971: A 18, Komiteamietintö 1976: 37*.

⁴⁰ Epävirallisten arvioiden mukaan MB.339 olisi sijoittunut toiselle sijalle. Tämä ei nyt esitetyn pohdinnan valossa ole yllätys, jos oletetaan että sen häviö Hawkille riippui ennen kaikkea siitä että koneen prototyyppi lensi vasta Suomen tekemän valinnan aikoihin joten

koneen sarjavalmistus olisi viipynyt kauemmin kuin Hawkin.

⁴¹ Ilmavoimien komentaja ilmoitti vuoden 1976 maaliskuussa ilmavoimien tarvitsevan mieluummin 100 uutta harjoituskonetta, mutta olevan tyytyväinen myös 50 koneeseen. Lau-sunto julkaistiin eri lehdissä 6. 3. 1976.

⁴² A. Koskinen, ms. esittää että tämä kriteeri oli esillä asiaa valmistelleessa toimikunnassa. Toimikunnan puheenjohtaja ei kriteeriä maininnut esittäessään valintaperusteet julkisuudessa. Koskinen viittaa artikkelissaan ao. toimikunnan salaiseen mietintöön.

⁴³ Harle, mt., s. 199 esitetty lehtitietoihin perustuva väite siviilikoneiden vuokraamisesta alkeiskoulutuskäyttöön on virheellinen. Vuokrattuja koneita on käytetty yhteys- ja kuljetuskoneina.

⁴⁴ Rosen, mt., s. 13 yrittää ratkaista Kanterin ja Thorsonin argumentit muuttamalla Kurth'in imperatiivien verbaalista asua.

⁴⁵ Viime vuosina virinnyt mielenkiinto ns. konversio-ongelmaan perustuu tälle tavoitteelle. Vrt. *Alternative Work for Military Industries*, Richardson Institute for Conflict and Peace Research 1977.